

СТАНОВИЩЕ

За дисертационния труд на **Лилия Апостолова Желязкова** на тема **Етическата отговорност за другия/другите като проблем на етическото образование в българското училище (2000-2015)** за присъждане на научната и образователна степен „доктор” по професионално направление 2.3 Философия (Етика) към катедра „Логика, етика и естетика” в СУ. „Св. Климент Охридски”.

Научен ръководител **проф. д-р С. Минева**

Дисертационният труд се състои от увод, три глави, заключение, библиография и приложения в обем 243 стандартни компютърни страници. Цитираната и използваната литература съдържа 218 заглавия и интернет източници, от които 166 на кирилица (български и руски език) и 49 заглавия на английски език.

В първа глава се анализират концептуалните и историческите предпоставки за постмодерния прочит и критики на просвещенските и ранномодерни възгледи относно морала, Аза и отношенията на моралните субекти един към друг. Според авторката преоценката на Просвещенско-модернистичната парадигма е отправна точка в нейното изследване поради неговия подчертано образователен ракурс.

Много добре е аргументирана основната особеност на просвещенския етически проект и неговите универсалистки претенции - нормативният прескриптивизъм, поради което другостта, различието и етическата отговорност не заемат централно място в този модел за сметка на целесъобразните за семейството, рода и обществото реципрочност и симетрия. Специално внимание е отделено на специфичния за етическата парадигма на Просвещението възглед за приоритета на автономията на волята и свободата на индивидуалния избор спрямо отговорността.

Във втора глава са съпоставени късномодерното и постмодерното разбиране за отговорността. Авторката хронологично проследява по направления и автори основните етапи на критично преосмисляне на етическия проект на Просвещението. Акцентът е поставен върху три основни тематични кръга - човекът като морален

субект и Аз; етическата интересубективност и спецификата на морала; свободата и отговорността.

Целите в **трета глава** са - да се очертаят основните за училищното етическо образование аспекти на проблема за етическата отговорност; да се намери представителството на Просвещенския и постмодерния модели на интерпретация на тази отговорност в съдържанието на действащата през периода 2000-2015 учебна програма по етика; да се изследва тяхната взаимна (не)съвместимост и на тази основа да се открие релевантният методологически подход в етическото образование.

За постигането на тези цели е предприет опит за разрешаването на три основни конкретни задачи – да се очертаят основните концепции, осмислящи етическата интересубективност чрез отговорността и да се види има ли алтернативни сред тях; да се анализират образователните проекции на темата за етическата отговорност към и за/ради Другия/Другите в настоящото българско етическо образование; теоретично да се изследва приложимостта в българския училищен етически образователен модел на някои от съвременните методологични подходи към етическата проблематика.

При решаването на тези задачи проблемът за етическата отговорност за/ради Другия/Другите е разгледан както в етическия образователен модел, така и в реалния образователен контекст. От изложението може да бъде направен изводът, че етическата образованост в постмодерен смисъл (като интегрираща отношението към другия) включва образование, обучение и възпитание.

На базата на запознаване със съдържанието на действащата учебна програма е формулиран основният изследователски извод за продължаващата доминация на късномодерната концептуална платформа и Просвещенския етически проект. Подробно са разгледани онези моменти в програмата, които преповтарят основните му характеристики изложени в първа глава. Като контрапункт е посочена липсата на постмодерни основания в нея. Съпоставката между съдържанието на действащата учебна програма, от една страна, и двата основни модела – Просвещенския и съвременния, от друга, води авторката до заключението, че в тази програма осмислянето на релацията свобода-отговорност е далеч от съвременното състояние на етическия дискурс относно ролята на Другия/Другите в интересубективното отношение.

Въпросът обаче е не само дали проблемът за етическата отговорност за/ради Другия/Другите е включен в етическия образователен модел, а защо не е включен? Предложеният от дисертантката отговор е, че „в настоящата българска етическа образователна ситуация условия за осъществяване на задълбочена критическа рефлексия върху етическата отговорност не са създадени преди всичко поради **ограничената концептуална рамка, в която тя предлага на учениците обсъждането на етическата интерсубективност**” (с. 210 от дисертацията). Този отговор е верен, но не и единствен. Той едва ли може да бъде намерен само в очертания в психологическите изследвания профил на учениците или в чисто философски план. Липсва обяснение защо тези стандарти, задавани от постмодерни позиции и утвърждаващи постмодерни ценности са трудно приложими в нашата образователна система. Авторката споделя убеждението, че в моменти на трансформация като фокусираня в дисертационния труд период (2000 – 2015), е напълно разбираемо визиите за образованието да носят някои признаци на философско-образователна утопия (с. 155 дисертацията). Защо, какво ги прави утопични в някаква степен и следователно непрактични? Може би отговорът е, че живеем в страна, която в ментален и икономически план представлява микс от различни модернизационни етапи, а се стремим да възпитаваме и обучаваме в постмодерни ценности. Като към това се прибави и инерционният характер на образователната система, която въпреки опитите за реформи продължава да функционира неефективно, полето на възможните отговори се разширява, а с това се увеличават и възможностите за анализ на съществуващото състояние на учебните програми по етика в българското училище. В този контекст могат да намерят своето място и разгледаните симулакруми на толерантността (с. 196-202 от дисертацията), проясняващи разликите между толерантност и търпимост, които сега остават някак извън логиката и целите на трета глава.

Въпреки ясно дефинирания предмет на изследването - мястото, значимостта и съдържателните измерения на проблема за етическата отговорност за Другия/Другите в концептуалната рамка на етическото образование в българското училище през периода 2000-2015 г., който насочва към проучване на реалностите днес и у нас, се натрапва диспропорцията между теоретичната и конкретната част

на дисертационния труд. В заглавието двата аспекта на проблема са равнопоставени, но реалното им изложение е в съотношение 4 към 1 в полза на историко-теоретичния. За целите на бъдещо публикуване на труда тази диспропорция би могла да бъде значително намалена чрез вътрешни съкращения – напр. характеристиките на Просвещенския модел веднъж са представени обстойно в първа глава, частично са повторени във втора при критиките от късномодернистични и постмодернистични позиции и потретени в последната глава при анализа на учебните програми по етика.

Практиките на отделните държави в областта на образованието по философия и етика, които са изнесени в приложения, могат да бъдат използвани в сравнителен план в анализа на българското образование (напр. обвързването на образователните практики с начина на живот и ценностната система в Германия и в Европа през 60-те години на XX век (с.215-216 от дисертацията), както и на използваните подходи, дидактически техники и съдържание (латвийският опит – с. 221-226 от дисертацията). Това би дало перспективата на един по-широк обяснителен анализ на причините и съдържанието на сега съществуващата у нас образователна практика по етика.

Дисертационният труд е посветен на значим и злободневен проблем на училищното образование по етика през първите 15 години на нашия век. Той не само е стъпка към запълване на една празнота, както е отбелязано в приносите, но и предоставя материал за анализ и дискусия върху нерешените въпроси на обучението по етика у нас.

Ясно са формулирани основните цели и задачи на изследването.

Тезата е убедително защитена на базата на съществуващите теоретични изследвания, при добро познаване на литературата, подходящ подбор на автори, последователно изложение и анализ на концепции, аргументирана критична позиция спрямо тях от гледна точка на собствените тези, което е показател за осмисляне и умение за работа с източниците.

Публикувани са 10 статии по темата на дисертацията.

Лидия Желязкова е участвала в значим брой български и чуждестранни научни проекти, има преподавателска дейност като учител, лектор и хоноруван

преподавател в СУ „Св. Климент Охридски“. Професионалната ѝ биография свидетелства за непрекъснат стремеж към повишаване на квалификационното равнище и философската образованост.

Авторефератът отговаря на условията за коректно представяне на съдържанието на дисертационния труд.

Приностите са добре формулирани и съответстват на действителните.

Нямам общи публикации и конфликт на интереси с дисертантката.

Дисертационният труд отговаря на условията за присъждане на научната и образователна степен „доктор“. Препоръчвам на уважаемото научно жури да присъди на **Лилия Апостолова Желязкова** научната и образователна степен „доктор“ в професионално направление 2.3 Философия (Етика).

25.09.2016

доц. д-р Станка Христова

София